

הרב יהודה זולדן

ברכותיו של רבי יהודה - תן לו מעין ברכותיו

- א. ברכות הנהנין
- ב. ברכת המצוות
- ג. ברכות השבח
- ד. האם ר' יהודה מייצג הנהגה ארץ ישראלית קדומה?

א. ברכות הנהנין

במשנה בברכות פ"ו מ"א, נחלקו חכמים ור' יהודה, מה מברכים על ירקות:

על הירקות אומר: בורא פרי האדמה. רבי יהודה אומר: בורא מיני דשאים.

בהמשך סוגית הגמ' בברכות לו ע"א, מציגה הגמ' מחלוקת נוספת בין חכמים לר' יהודה:

אמר ר' יוחנן: הכוסס את החטה, מברך עליה בורא פרי האדמה. והתניא: בורא מיני זרעים?

לא קשיא: הא רבי יהודה, והא רבנן. דתנן: ועל ירקות אומר: בורא פרי האדמה; רבי יהודה אומר: בורא מיני דשאים.

הביריתא אותה מביאה הגמ' נמצאת בתוספתא בברכות פ"ד מ"ו שם נאמר:

הכוסס את החטין מברך עליהן בורא מיני זרעים.

הגמרא מניחה שמי שאמר שיש לברך ברכה אחרת על חטים כסוסים הוא ר' יהודה, וזאת ע"פ האמור במפורש במשנה, שר' יהודה סובר שיש לברך בורא מיני דשאים. בולט הדבר שלר' יהודה יש לייחד ברכה על כל קבוצת ירקות.

אכן בתוספתא בברכות פ"ד ה"ד מופיעים ברכות ייחודיות:

הביאו לפניו מיני תרומה, מברך עליהן: בורא מיני כסנין.¹ על הזרעים אומר: בורא מיני זרעים.² ועל הדשאים אומר: בורא מיני דשאים.³ ועל ירקות אומר: בורא פרי האדמה. ר' יהודה אומר: ברוך מצמיח אדמה בדברו. ר' מאיר אומר: אפילו ראה את הפת ואמר, ברוך אשר ברא את הפת זו, כמה היא נאה, זו ברכתה.

במשנה נאמר שר' יהודה אומר על ירקות בורא מיני דשאים, ואילו בתוספתא נאמר בשמו של ר' יהודה: מצמיח אדמה בדברו. בנוסף, לא נזכר במפורש בתוספתא במפורש שהברכות הייחודיות הללו הם לפי ר' יהודה.

¹ כך הגירסה בתוספתא אצל: רבנו חננאל, עירובין כט ע"ב, ופסחים קז ע"ב, ובאוצר הגאונים ברכות חלק ג עמ' 51; ערוך, ערך כסן, א, וערך תרגימא; ספר האשכול (אלבק) הלכות פסח דף קנח ע"ב. גורס: בורא מיני כסנין. במנחת ביכורים על התוספתא כאן כותב שמשנה זו היא לפי ר' יהודה. אך מספר ראשונים גורסים בתוספתא כאן: בורא מיני מזונות, ומכאן שאין זו ברכה ייחודית שהציע ר' יהודה אלא הברכה המקובלת ע"י חכמים. כך גורסים: תוספות בפסחים קז ע"ב תוד"ה מיני; תוספות ישנים, יומא עט ע"ב ד"ה מיני; סמ"ג עשין ל; רא"ש בפסחים י, יט, ובסוכה ב, יג; בית יוסף אורח חיים סימן רצא אות ה, ובאורח חיים סימן תרלט אות ב.

² הגדרות למיני זרעים: משנה כלאים פ"ה מ"ח; תוספתא כלאים (ליברמן) פ"ג מ"ב – מ"ד (מיני זרעים ומיני דשאים לענין כלאים בכרם).

³ גירסת ילקוט שמעוני תהילים רמז תשצז, היא: "ר' יהודה אומר בורא מיני דשנים". אך נראה שזה שיבוש.

הרב דוד פרדו (חסדי דוד על התוספתא כאן), כותב שבגמ' בברכות לח ע"ב נאמר שעל ירקות שלוקים שלא ניתן לאכלם חיים מברך בורא פרי האדמה, יתכן ואף ת"ק דבר על ירקות מבושלים, ור' יהודה סובר שעל ירקות כאלה יש לברך מצמיח אדמה בדברו.⁴

עדין לא ברור מדוע אומר ר' יהודה במשנה שיברך מיני דשאים על כל מיני הירקות? מה הטעם לברך מיני דשאים על חיטה, או על ירק שהוא פרי כמו מלפפון, תפוח אדמה וכד'? נראה להציע שבדברי ר' יהודה במשנה אינם מתייחסים ישירות לדברי ת"ק על ירקות, שהרי בתוספתא מסתבר שר' יהודה מחלק את הברכות על הגדל באדמה לשלוש קבוצות, ומיני דשאים היא לא הברכה היחידה על ירקות. אלא שהמשנה הביאה את דעת ר' יהודה ביחס לדשאים, כרומזת לשיטת ר' יהודה שיש לו חלוקה אחרת בכל מה שקשור לגדל באדמה. אך באמת רק ביחס לדשאים סובר ר' יהודה שיש לברך בורא מיני דשאים. אמנם אם כך, היה טוב יותר לו במשנה הפותחת את הפרק היה כתוב עוד שתי מילים: "על הדשאים" - ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים, כפי שכתוב בתוספתא.⁵

מ"מ ע"פ האמור בתוספתא, בהנחה שכל האמור שם הוא ע"פ ר' יהודה, יוצא כך:

א. על זרעים, וכן כוסס חיטים: בורא מיני זרעים.

ב. על הדשאים: בורא מיני דשאים.

ג. אמירה כוללת על פרי הגדל באדמה (או ירק מבושל): ברוך מצמיח אדמה בדברו.

בדברי הירושלמי (ברכות ו, א) נאמר: "הכוסס את האורז, אומר עליו בורא מיני זרעונים". נראה שאף ברכה זו היא אליבא דר' יהודה. ממכלול הדברים עולה שלפי ר' יהודה אין ברכה כללית: בורא פרי האדמה.⁶

אמנם רש"י בברכות לו ע"א (ד"ה הא) כותב:

הא רבי יהודה כו' - הא דקתני בורא מיני זרעים - רבי יהודה היא, דקתני לכל מין ומין מעין ברכתו, כדמפרש לקמן בפירקין (מ ע"א) אליביה, הלכך, לירקות בורא מיני דשאים, לחטין דזרעים ניהו בורא מיני זרעים, ולרבנן, בין זרעים בין ירקות - בורא פרי האדמה, ולא בעינן לכל מין ומין מעין ברכתו.

מרש"י ניתן להבין שלשיטת ר' יהודה רק על מיני זרעים מברך ברכה ייחודית - מיני זרעים, ואילו על שאר הירקות מברך בורא מיני דשאים. אך כאמור ע"פ התוספתא, יש לברך מיני דשאים רק על דשאים.

הרמב"ן בברכות מ ע"א מסביר את דברי ר' יהודה:

הא דתנן ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים, מפני שר' יהודה סובר בכל דבר שעושה פרי ופריז נאכל, אדם מברך בורא פרי, אם מין אילן הוא פה"ע, ואם אינו מין אילן פה"א, כגון קשואים ואבטיחים ושומים וכיוצא בהם. אבל הירקות שירקן נאכל וזרען אינו נאכל כגון זרעוני גנה שאינן נאכלין מברך עליהן בורא מיני דשאים.

⁴ הר"ש ליברמן (תוכ"פ זרעים א, ברכות, עמ' 59) כותב שר' יהודה סובר שאם אמר על הכל, בורא מצמיח אדמה בדברו יצא, אבל לא שהכל. דהיינו הוא חולק על המשנה לקמן מ' ע"א, וזה מתאים לאמור שם מאן תנא עיקר אילן ארעא הוא, ר' יהודה. ר"ח אלבק, מחקרים בברייתא ובתוספתא ויחסן לתלמוד, עמ' 150, טען שתרי תנאי אליבא דר' יהודה.

⁵ הצעת נוסח כזו, הוצעה ע"י ישראל לוי, "קטעים ממשנת אבא שאול", תירגם א"ז רבינוביץ, מסילות לספרות התנאים, עמ' 102.

⁶ כך מסביר הרמב"ן בברכות מ ע"א את דברי התוספתא.

מדברי הרמב"ן עולה שעל ירק שהוא פרי כמו קישואים אבטיחים וכיו"ב, מסכים ר' יהודה שיברך בורא פרי האדמה, אך כאמור בתוספתא, על ירקות מעין אילו סובר ר' יהודה שיש לברך: מצמיח אדמה בדברו.

ר' יהודה מחלק אם כן, את הגדל באדמה לשלוש קבוצות: זרעים, דשאים וירקות. נראה שר' יהודה טוען שאם חכמים מקבלים את העקרון שיש להבחין בין הגדל על העץ לבין הגדל קרוב יותר לאדמה, אזי יש מקום לחלק את פירות האדמה לקבוצות מוגדרות יותר- זרעים, דשאים וירקות. היה נראה להציע שר' יהודה מחלק את הגדל באדמה לשלוש קבוצות אב, ע"פ האמור בפסוק בבריאה: "תדשא הארץ דשא עשב מזרע זרע, עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן" (בראשית א, יא)-דשא, זרע, עושה פרי.⁷ מה טעמו של ר' יהודה? בגמ' בברכות מ ע"א נאמר:

רבי יהודה אומר: בורא מיני דשאים. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא: אין הלכה כרבי יהודה. ואמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא: מאי טעמא דרבי יהודה? אמר קרא: "ברוך ה' יום יום" (תהלים סח, כ), וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו? אלא לומר לך: כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו; הכא נמי, כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו.

רש"י (ברכות שם) שם מסביר כשכשם שיש ברכה על שבת ויום טוב כך יש לברך על כל מין ומין. השפת אמת סוכה מו ע"א כותב:

לולי פירש"י נראה, דבכל יום ממש קאמר על ק"ש וברכת השחר דכל יום כיון שהקב"ה מחדש בטובו בכל יום מעשי בראשית כפשטא דקרא ברוך ה' יום יום. והדמיון דמדמי הגמ' מצות להימים יש לפרש ע"פ המדרש דשס"ה ימים נגד שס"ה גידים ולכך בכל יום יש ברכה בענין מיוחד וכמו כן רמ"ח מצות נגד רמ"ח אברים ג"כ בכל מצוה ברכה מיוחדת.

לפי ר' יהודה יש לברך ברכת הנהנין, כשיש לשייך את כל היוצא מהאדמה לקבוצת אב. ר' יהודה לא הציע לברך על כל פרי או ירק, עשב, או זרע, על פי שמו, אלא ע"פ קבוצת השתייכות. דגנים (חטה, אורז) - זרע; ירקות עלים (כוסברה, שמיר וכד') - דשאים; ירק שהוא פרי (מלפפון, אבטיח, תפוח אדמה, לפלל וכד') - מצמיח אדמה בדברו. חכמים אינם מקבלים כלל חלוקה זו, ולפיהם על כל היוצא מהאדמה יש לברך בורא פרי האדמה.

ב. ברכת המצוות

ברכות המצוות מתאפיינות בכך שכל ברכה מגדירה את מהות המצוה ותוכנה אותה עומדים לקיים: לשמוע קול שופר, על אכילת מרור, על נטילת לולב וכד'. לא עושים שום פעולה אחרת עם השופר, הלולב והמרור, אלא כפי שהדבר מוגדר בברכה. לא מצינו בברכת המצוות ברכות כלליות ע"פ קבוצות השתייכות, וכפי שמצינו בברכות הנהנין, לפי ר' יהודה.

אעפ"כ יש ביטוי מסוים לשיטתו של ר' יהודה גם בברכת המצוות. כך נאמר בגמ' סוכה מו ע"א: תנו רבנן: היו לפנינו מצות הרבה, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על המצוות. רבי יהודה אומר: מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא: הלכתא כרבי יהודה. ואמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא: מאי טעמא דרבי

⁷ כך הציע מסברה אמיתי וייס, בעת שנלמדה הסוגיה בשיעור.

יהודה? דכתיב: "ברוך ה' יום יום" (תהלים סח, כ), וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו? אלא בא לומר לך: בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, הכא נמי בכל דבר ודבר תן לו מעין ברכותיו.

רש"י (שם, ד"ה מצות הרבה) - "ליטול לולב, לישב בסוכה, להניח תפילין, להתעטף בציצית. על המצות - ויצא ידי כולן". הצעת חכמים היא שיברך על כל המצוות: אקב"ו וציונו על המצוות. צירוף מצוות רבות בבת אחת, מאפשר לכלול את הכל תחת ברכה כללית אחת על המצוות. אמנם חכמים אינם חולקים שכשמקיימים כל מצוה לחוד יש לברך את הברכה שתוקנה לה, בשונה מברכות הנהנין שם לפיהם מברכים רק על פי השתייכות לקבוצות - עץ, אדמה, ומזונות. ר' יהודה חולק וסובר שאף פעם אין לברך בברכת המצוות בלשון כללית, אלא יש לברך על כל מצוה לחוד את ברכתה. גם כאן נימק ר' זירא בשם רב חנינא בר פפא את אותו נימוק - תן לו מעין ברכותיו.⁸ נראה שלדעת ר' יהודה, אופיין של ברכות המצוות ממילא מתאימות לשיטתו, שהרי אין שם ברכות ע"פ קבוצות אב, אלא מברכים על כל מצוה לחוד, וממילא אין מקום לברך ברכה כללית גם אם על האדם לקיים מספר מצוות כאחד. אך בברכות הנהנין על הגדל באדמה הציע ר' יהודה הבחנה נוספת - זרע, דשא, פרי, אלא שדבריו בזה לא התקבלו בפסיקה.⁹ מ"מ רק ברכות הנהנין מצינו ברכות לפי קבוצות אב, ולא ברכה ממוקדת על פרי או ירק, למעט חריגים בשל מעלתם הייחודית כמו: "בורא פרי הגפן", או "המוציא לחם מן הארץ" (ברכות לה ע"א), או הצעות לברכות על שמן: "בורא פרי הזית" או "בורא פרי עץ הזית" (ברכות לה ע"ב).

ג. ברכות השבח

על הרואה תופעות טבע קבועות נאמר במשנה בברכות פ"ט מ"ב: על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר: ברוך עושה מעשה בראשית. ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר: ברוך שעשה את הים הגדול, בזמן שרואה אותו לפרקים. בתוספתא בברכות פ"ו מ"ו מובאת דעתו של ר' יהודה בהקשר לברכה על גרמי השמים: הרואה את החמה ואת הלבנה ואת הכוכבים ואת המזלות או' ברוך עושה בראשית. ר' יודה או' המברך על החמה הרי זו דרך אחרת, וכן היה ר' יודה או' הרואה את הים תדיר ונשתנה בו דבר, צריך לברך. מדוע ר' יהודה מייחד דוקא ברכה לים הגדול? במשנה (פרה פ"ח מ"ח; מקואות פ"ה מ"ד), העוסקת בדיני קידוש מי חטאת, וטבילת זבים וטהרת מצורע בציפורים, מצאנו שר' יהודה מתייחס אחרת לים הגדול:

⁸ ראשונים ואחרונים דנים רבות בשאלה מדוע בסוגית הגמ' בברכות נאמר שאין הלכה כר' יהודה ובסוגית הגמ' בסוכה נאמר שהלכה כר' יהודה. אמנם יש הגורסים גם בגמ' בברכות הלכה כר' יהודה. הרמב"ן כאן כותב שבסוגיות אחרות בפרק לא הוזכרה כלל דעתו של ר' יהודה. ראה עוד בריטב"א וראשונים נוספים כאן, וכן במאירי, במכתם, ובערוך לנר סוכה מו ע"א; דקדוקי סופרים ברכות מ ע"א הכותב שבחלק מכתה"י לא מופיע פסק הלכה בסוגיה זו; ערוך השולחן, או"ח סי' רה, א-ב; שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר חלק א, או"ח סימן י; הרב יצחק וייס, שו"ת מנחת יצחק חלק ח סימן ו; הרב ברוך צבי גרונר, ברכות שנשתקעו, עמ' קנב-קנו.

⁹ החיד"א, ברכי יוסף אורח חיים סימן רה ס"ק ד, וסימן רו ס"ק ד ובשוריי ברכה שם, דן במקרה שבירך בדיעבד על ירקות בורא מיני דשאים, אם יצא ידי חובה או לא. וכן אם בירך על זרעים מיני זרעים אם יצא. אך כל זה בהנחה שלפי ר' יהודה מברכים כלל ברכת בורא פרי האדמה. אך ע"פ האמור בתוספתא בברכות פ"ד ה"ד, ר' יהודה סובר שעל ירקות יש לברך מצמיח אדמה בדברו.

כל הימים כמקוה, שנאמר: "ולמקוה המים קרא ימים" (בראשית א: י) דברי ר"מ. רבי יהודה אומר: הים הגדול כמקוה. לא נאמר ימים, אלא שיש בו מיני ימים הרבה.

לפי ר' מאיר כל הימים דינם כמקוה, ולכן אינם כשרים לטבילה במקום שנדרש מים חיים-זורמים. לפי ר' יהודה רק הים הגדול דינו כמקוה, מפני שאליו זורמים ימים רבים, אך שאר הימים דינם כמים חיים זורמים.

לדעת הגר"א, (שולחן ערוך או"ח סי' רכח ס"ק א) הברכה הייחודית שמתקן ר' יהודה לרואה את הים הגדול, היא מאותה סיבה בה ייחד ברכה בברכות הנהנין.¹⁰ אמנם, ר' יהודה שולל ברכה

מיוחדת לחמה,¹¹ מאחר ואין בה שום התחדשות רק כל כ"ח שנים, והדבר נראה כפניה לע"ז.¹² אך נראה שאין הכרח להסביר כך. חכמים מציעים לרואה את הים, בין אם רואה ים גדול או קטן, לברך ברכה כללית – עושה מעשה בראשית, ור' יהודה סובר שבכל זאת יש להבחין בין ימים שונים- גדולים כמו אוקיינוס, וקטנים כמו רוב בימים בעולם. הוא מסכים עם חכמים שעל ימים קטנים יש לברך את הברכה הכללית אותה אומרים גם על מעשי בראשית אחרים- עושה מעשה בראשית. קשה להניח שר' יהודה יוצר כאן קבוצות אב לברכות השבח, מה גם שברכות השבח ברובן דומות לברכות המצוות שהרי לכל דבר לו תוקנה ברכה, יש ברכה ייחודית. מלבד ברכת "עושה מעשה בראשית" המתייחסת לרואה מראות בטבע שהם במקומם משת ימי בראשית, וכן ברכת "שכוחו וגבורתו מלא עולם", שזו ברכה לרואה שינויים חריגים לא קבועים המתחוללים בטבע לעיתים ובעוצמה רבה (ברק, רעם, רעידות אדמה, רוחות חזקות מאד), אם כי גם תכונות אילו נקבעו בהם מששת ימי בראשית.

אך אין הכרח לדבר. העקרונות של ר' יהודה לפיו יש לתת לכל ענין מעין ברכותיו, מתקיימים ממילא ברוב ברכות השבח. גם שם יש קבוצות רבות של מצוות וברכות פרטניות. ר' יהודה נחלק על חכמים רק במקום בו הם קבעו שלושה בתי אב בלבד- עץ, אדמה ומזונות, בו בזמן שלפיו יש לחלק לקבוצות נוספות.

בגמ' בנדרים מט ע"ב נוספת נמצא ברכה ייחודית לר' יהודה:

וכד נפיק רבי יהודה לצלויי הוה מיכסי ומצלי, וכד מיכסי ביה הוה מברך: ברוך שעטני מעיל.

יתכן וזו הצעה אחרת לברכת מלביש ערומים, או שהיא ברכה נוספת שר' יהודה היה נוהג בה אך היא לא פשטה. מ"מ אין מדובר ביצירת בית אב של ברכות בברכות השבח.¹³

כאמור לעיל, רק בברכות הנהנין מצינו ברכות על פי חלוקה של קבוצות אב, אך לא בברכות המצוות, וגם לא בברכות השבח, (למעט ברכת "עושה מעשה בראשית" ו"שכוחו וגבורתו מלא עולם").

¹⁰ כך הסביר גם הרב מאיר שפירא מלובלין, שו"ת אור המאיר סימן עה. הרב יצחק וייס, שו"ת מנחת יצחק- ליקוטים, סימן יט, מדמה בין הברכה על הים הגדול לבין ברכה על כל מצוה.

¹¹ תוספתא תרומות (ליברמן) פ"ז ה"א: "ר' יהודה אומר המפנין את היין ואת החומץ והמברך על החמה הרי זה דרך אחרת". וכך בתוספתא ברכות (ליברמן) פ"ו ה"ו: "הרואה את החמה ואת הלבנה ואת הכוכבים ואת המזלות אומר ברוך עושה בראשית. ר' יודה אומר המברך על החמה הרי זו דרך אחרת".

¹² מנחת ביכורים תוספתא שם, וירושלמי ברכות ט, א ה"י פולדא.

¹³ במקור נוסף נזכר ברכה ייחודית. בגמ' בברכות מג ע"א מובאת ברכת ריח על שמן: "אמר ליה רב חסדא לרב יצחק: האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה? - אמר ליה, הכי אמר רב יהודה: בורא שמן ארצנו. אמר ליה: בר מיניה דרבי יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל, לכולי עלמא מאי? - אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: בורא שמן ערבי". על אף שבגירסת הגמרא נאמר "ר' יהודה דחביבא ליה ארץ", כנראה שהגירסה הנכונה היא רב יהודה, וכפי שנזכר קודם לכן, ואין אילו מברכותיו של ר' יהודה.

ד. האם ר' יהודה מייצג הנהגה ארץ ישראלית קדומה?

לעיל הצבענו על העובדה שבתוספתא בברכות פ"ד ה"ד נזכר במפורש שר' יהודה הוא זה שמייחד ברכות לגדל באדמה, רק במחלוקתו עם חכמים באשר לברכה על ירקות. "ועל ירקות אומר: בורא פרי האדמה. ר' יהודה אומר: ברוך מצמיח אדמה בדברו". במשנה בברכות פ"ו מ"א, מובאת דעתו של ר' יהודה רק בקשר לברכת הדשאים: "ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים". הסתמא דגמ' בברכות לח ע"א מניחה שהאמור בתוספתא בברכות פ"ד מ"ו: "הכוסס את החטין מברך עליהן בורא מיני זרעים", זהו גם כן לפי ר' יהודה, אם כי לא כתוב במפורש בתוספתא שר' יהודה אומר זאת.

נראה שממכלול המקורות הללו התגבש שכל האמור בתוספתא בברכות פ"ד מ"ד, הוא אליבא דר' יהודה- על מזונות בורא מיני כסנין, ועל זרעים- בורא מיני זרעים, על אף ששמו לא נזכר שם במפורש, כמי שאומר הלכות אילו. התוספתא היא סתמית, מלבד הדיון על ברכת הירקות, שם מוצגת מחלוקת בין ר' יהודה וחכמים. גם האמור בגמ' בברכות מ ע"א: "אמר רבי זירא ואיתימא רבי חיננא בר פפא: מאי טעמא דרבי יהודה?", מחזק את ההנחה של הבבלי, שברכות ייחודיות אילו הם לשיטת ר' יהודה בלבד. יש לציין שסתם ר' יהודה, הוא ר' יהודה בר אלעאי,¹⁴ תנא בדור הרביעי, מתלמידיו של ר' עקיבא.

עיון בסוגיות הירושלמי במספר מקורות, מחזק את ההנחה שר' יהודה הוא לא היחיד הסובר כך.¹⁵

1. ברכה על אורז וחיטה כסוסה

כך נאמר בירושלמי ברכות ו, א:

הכוסס את החטים, אומר עליהן: בורא מיני זרעונין. אפיין ובישלו, בזמן שהפרוסות קיימות אומר עליהן: המוציא לחם מן הארץ, ומברך לאחריו שלש ברכות. אם אין הפרוסות קיימות, אומר עליהן: בורא מיני מזונות, ומברך אחריו ברכה אחת מעין שלש. ...הכוסס את האורז, אומר עליו: בורא מיני זרעונים. אפיין ובישלו אף על פי שהפרוסות קיימות, אומר עליו: בורא מיני מזונות, ואינו צריך אחריו לברך. רבי ירמיה אמר: בורא פרי האדמה. בר מרינה בריך קומי רבי זעירא וקומי רבי חייא בר ווא, שהכל נהיה בדברו. רבי שמעון חסידא אומר: בורא מיני מעדנים. אמר רבי יוסי בי ר' אבון: ולא פליגין. מאן דמר בורא מיני מזונות, בההיא דעביד בול (=בלל עם ה' מיני דגן). מאן דמר בורא פרי האדמה בההוא דבריר (=ברור לבדו ללא תערובת). מאן דמר שהכל נהיה בדברו, בההוא דשליק (=מבושל). ומאן דמר בורא מיני מעדנים, בההוא דטריף (=טרף עם מינים רבים, ועשה מהם מעדן).

בשום מקום בסוגית הירושלמי לא נזכר שר' יהודה הוא זה שסובר שיש לברך על חטים כסוסים או על אורז כסוס בורא מיני זרעים. כמו כן מהסתמא של הירושלמי עולה שהכל מסכימים שהכוסס אורז מברך בורא מיני זרעים. ההצעות האחרות הם בשל הפעולות השונות הנעשות בחיטים או באורז, או בצורתם החיצונית. לא רק זאת, בירושלמי מובאת דעתו של ר' שמעון חסידא, אמורא ארץ ישראל בדור הראשון, האומר שיש לברך על אורז מיני מעדנים, כשעשה מהם מעדן. זו גם כן ברכה ייחודית, שלא נזכרת כלל בבבלי.

¹⁴ ביצה כו ע"א רש"י ד"ה ר' יהודה הנשיא; גיטין פא ע"א רמב"ן וריטב"א שם.

¹⁵ על כך שבארץ ישראל נהגו כר' יהודה, עמד גם: הרב ברוך צבי גרונר, ברכות שנשתקעו, עמ' קנו-קנו. אך הוא לא הסביר מדוע הבבלי מייחס נוהג זה לר' יהודה דוקא.

כל הברכות הללו המוצעות בירושלמי, הם לעומת סוגית הבבלי בברכות לו ע"א, הדנה בברכה על אורז, שם לא נזכר כלל האפשרות לברך על אורז מיני זרעים או מיני מעדנים, ובדיון על ברכת חטה כסוסה נאמר שהצעה לברך על חטה כסוסה בורא מיני זרעים היא לפי ר' יהודה.

2. ברכה על קורא

הירושלמי בברכות ו, א, דן בברכה על קורא (=לב הדקל):

קורא- ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אומר עליו: בורא פרי העץ. תנא רבי חלפתא בן שאול: שהכל נהיה בדברו. תני רבי יהושע: בורא מיני דשאים. מתניתא דרבי אושעיא פליגא עילוי ואילו הן מיני דשאים: הקינרס והחלימה והדמוע והאטד. מסתבר שר' יהושע, תנא בדור השני, שהיה קדום לר' יהודה בר אילעאי, הוא זה שכבר מציע לברך "בורא מיני דשאים". ר' אושעיא, אמורא ארץ ישראל בדור הראשון, חולק על ר' יהושע, שאין זו ברכת הקורא- לב הדקל, מאחר שאין זה מיני דשאים. אך הוא מביא דוגמאות אחרות מהם דשאים, שכנראה עליהם הוא אכן מסכים שמברכים: בורא מיני דשאים. מכאן ניתן להסיק שברכת מיני דשאים, כבר היתה אפשרות קיימת אצל ר' יהושע, ור' אושעיא מסכים שיש לברך ברכה זו על מיני דשאים, אם כי לא על לב דקל. דברי ר' אושעיא נזכרים במקום נוסף בירושלמי בכלאים ה, ז:

השיפה והחטיטין והגמי ושאר כל הגדלין באפר מין דשאים, ואין כלאים בכרם. והתני רבי הושעיה אילו הן מיני דשאים - הקינרס והחלמה והדמוע והאטד? תמן לברכה, וכאן לכלאים.

הירושלמי מבחין בין מיני דשאים לברכה ולכלאי הכרם. שיפון וחיטה נקראים לענין כלאים- דשאים, על אף שהם אינם מוגדרים כדשאים לענין ברכה, אלא רשימתו של ר' הושעיה. גם כאן נראה שהסתמא דירושלמי מקבל את ההנחה שיש לברך על מיני הדשאים הללו, ברכת בורא מיני דשאים.¹⁶

לעומת סוגית הבבלי בברכות לו ע"א, שם נחלקו: "רב יהודה אמר: בורא פרי האדמה. ושמואל אמר: שהכל נהיה בדברו", ולא נזכר כלל האפשרות לברך על קורא בורא מיני דשאים. לא רק זאת, בירושלמי נאמר בשמו של שמואל שיש לברך בורא פרי העץ, ובבלי נאמר בשמו של שמואל לברך שהכל.

3. תמורות של אתרוג

הירושלמי (כלאים שם) ממשיך:

אמר ר' יוסי: הדא אמרה אתרוג אע"פ שאת אומר עליו בורא פרי העץ, את אמר על התמורות שלו בורא מיני דשאים.

ר' יוסי הנזכר במשנה הוא ר' יוסי בן חלפתא,¹⁷ תנא בדור הרביעי, חברו של ר' יהודה בן אילעי. לפיו, האוכל את תמורות (=הניצנים) של האתרוג מברך מיני דשאים. מכאן, ניתן גם כן להסיק שברכת מיני דשאים איננה ייחודית לר' יהודה בלבד, אלא גם אליבא דר' יוסי בן חלפתא. אמנם הרמב"ן (ברכות לו ע"א; מ ע"א) כותב:

¹⁶ הירושלמי בכלאים, מובא בתוס' בברכות מ ע"א ד"ה איתיה, שם מובא דעת ר' מנחם הסובר שעל אטד יש לברך פרי האדמה, מאחר ובירושלמי הוא מין דשא.

¹⁷ סתם ר' יוסי, הוא ר' יוסי בן חלפתא. ראה: בבא בתרא נו ע"ב רשב"ם ד"ה אבא חלפתא.

אמרו בירושלמי (כלאים ה, ז) אתרוג אע"פ שאת אומר עליו בפה"ע על התמרות שלו את אומר בורא מיני דשאים, פירוש לר' יהודה (לה ע"א), דהוה ליה כירק.

אך בירושלמי שם לא נזכר כלל דעתו של ר' יהודה בהקשר זה.

ממכלול הדעות הללו ניתן לקבל את הרושם, שברכות הנהנין על הגדל באדמה המיוחסות לר' יהודה, לא התחדשו על ידו.¹⁸ ר' יהושע הציע לברך ברכת בורא מיני דשאים על קורא, ור' יוסי על תמרת אתרוג. כמו"כ ע"פ הסתמא דירושלמי הכוסס אורז מברך בורא מיני זרעים. ובכל זאת הברכות הללו יוחסו לר' יהודה, מאחר שהוא ראה את הברכות הללו, כאבות לקבוצות של מצוות. לפיו, אילו לא רק ברכות נקודתיות על אורז או על קורא או תמרת אתרוג, אלא על כל מה שהוא נכלל בהגדרת זרע, דשא, או ירק. מכאן שסביר אם כן שר' יהודה הוא אכן זה שעומד מאחורי האמור בתוספתא בברכות (פ"ד ה"ד), באשר לברכות על מיני זרעים, מיני דשאים ומיני ירקות.

דרישת ר' יהודה היא כוללנית יותר בהשוואה לחכמי ארץ ישראל אחרים, לפיו, יש לברך את הקב"ה על כל מין ומין, ולא להסתפק בהודאה כוללת רחבה. בפרי העץ אין מקום להבחין בין סוגי פירות הגדלים על העץ, לעומת הגדל על האדמה אותו ניתן לחלק לקבוצות נוספות ע"פ מינים, ועל כן על פירות העץ מברך "בורא פרי העץ", ואילו על הגדל באדמה, אין מברכים בורא פרי האדמה אלא על פי קבוצות-מינים: מיני דשאים, מיני זרעים, ומיני ירקות.

בולט הדבר, שבארץ ישראל נהגו לברך ברכות נהנין נוספות מלבד הידועות והנפוצות- המוציא, גפן, מזונות, עץ, אדמה, שהכל. נראה שבארץ ישראל, השאיפה לשבח את הקב"ה על ההנאה הבאה מהמאכלים היתה מפורטת יותר, בו בזמן שבבל התקבל לשבח את ה' באופן כללי יותר. כך הסביר הראי"ה קוק (ברכות עין איה, חלק ב עמ' 186):

ויש לומר דר' יהודה סבירה ליה שהדרישה במעשי ה' ע"פ אורחות הטבע לפרטי היצירה היא חובה, על כן נרמזת במטבע ברכה לשינוי המין ע"פ טבעו. ורבנן אולי סבירה ליה שאין זו מידת כל אדם, ודי לכל איש להכיר בכלל מעשה ה' ולעבדו באמונה, והאמונה אינה צריכה לפרטי פרטים, כי אם בכלל שהשי"ת הוא עושה ויעשה את כל המעשים, על כן אין מקום של חובה לדיוק הפרטי.

¹⁸ יתכן והדבר קשור גם להנהגת ארץ ישראל גם בברכת המצות. ברכת המצות היא רק על מעשה המצוה, ולא על הכשרתה, ואילו בארץ ישראל נהגו לברך גם על הכשרת המצוה והכנתה. ראה בתוספתא ברכות פרק ו, ט, ובירושלמי ברכות ט, ג.